

KIS-868 – Evezhiadennoù diwar vont

(GE da GC – 01 03 06)

Da soñj eo deuet din ar pezh a skrive DANTE diwar-benn an “italianeg illur” a felle dezhañ dibuchañ eus strouezh ar parlantoù :

“Dre hon chase e menezioù koadek hag e pradeier Italia n’hon eus ket diskoachet ar banterenn a hemolc’hemp, a se, da c’hallout he diboufañ, klaskomp hi heboelloc’h ma teufemp a-benn dre ur studi soutil da c’hronnañ en hon rouedoù hevelep panterenn a vez o frondiñ e pep lec’h ha na spurmanter e nep lec’h.¹”

Petra eo hon panterenn dimp ni ? Ar brezhoneg “illur” ? Ar yezh hon eus graet anezhi tro ha tro “lennegel”, “unvan”, “peurunvan”, “arnevez”, “kempred” ? Kaer zo bet dimp ergerzhout “menezioù koadek ha pradeier” Breizh, n’hon eus ket diskoachet ar banterenn kennebeut. E kemm ouzh gouezvil DANTE avat, e vez spurmantet beg lost hon hini e pep kêr ha war bep hent, met evit frondiñ ne ra ket, flaeriañ ne lavaran ket, ar c’helan o deus Breizhiz ledet en e laour.

Gant petore *daimon* enta omp goubozitet evit ober eus ur yezh kazet skoulm hon buhez ? Ur yezh zo ur warell c’halloudek hag ar re a gred tostaat a vez tapet en he stourmvaez. Pe faezhet int raktal ha, sujet dezhi ha d’he mistri eus ar mare, bro pe gravez, e kerzhont gant nerzh an narkisegezh stroll d’ar brezel ouzh ar broioù, ar c’hrevezioù hag ar yezhoù all. Pe neuze e talont ouzh ar yezh, e voulc’hont ganti emgann Yaakov ouzh an ael. He rediañ a reont da lavarout pezh n’he doa lavaret biskoazh, da vezañ *lavar* ; dre se avat, e teu hol d’ar yezh, emsilañ ’ra hag aozañ gourzhabellerezh e kreiz ar stourmerion. Unan hag unan, e vez diskogellet ar c’hredennoù a yae d’ober mein diazez o spered ha drastet soliad an dienderioù tavel a ro stabilded d’an

¹ *De vulgari eloquentia*, Levr kentañ, XVI. Soliañ a ran war droidigezh c’hallek Frédéric MAGNE, embannet dindan an titl *De l’éloquence vulgaire*, La Délirante, 1985, p. 29.

den. Evit chom gant al leterc'hadoù loenel, e tiskouezin c'hoazh ar yezh evel al louarn en doa ar Spartiad yaouank kuzhet dindan e zilhad ; gwell e voe gant ar bugel bezañ debret e gig eget anzav e laeroñsi. Gant ar yezh en e gig, dikoc'h : gant al lavar en e greud, ne c'hell chom tra divrall na diasav en den. En argoll emañ e surentez hag ar pezh a rae anezhañ un hemañ-henn, e hevelepted. Hogen mard eo dodennañ kement ha diskolpañ, ez eo drastañ ar spered e zieubiñ. Dre emreiñ da zialusk ar Boudedeo e samm mab den e wir donkad.

Gwechall e kevenebemp hevelepted soliadet an den e piaou d'ul lec'h² hag an hevelepted nidiadel³ e piaou da amzer an den. Kement-se holl, *nit*, *dialusk*, *daimon* zo heñvelsterioù, arroudoù eus an un rikladur ledanvadel. Un termen a ouzhpennin, oc'h arbouezañ arvez an "hinienn unveziat"⁴ evel ma rae Hannah ARENDT eus an den en e rezid : ar *genezh*. Ar Vevoniezh arnevez a denn da anren ez eo unel pep den, dre berzh c'hoari liested ar gen. Met pa gomz ARENDT eus hinienn unveziat, n'eo ket diouzh savboent diasavel ar Vevoniezh, met diouzh savboent dialuskel an "imbroud denel"⁵, pa vez krouet pep den "evit ma ve un deroù" hervez bomm sant Aousten. Intentomp *genezh*, n'eo ket e ster kravezel ar *ge&n"&us* henroman, estren d'ar rezid, nag e ster *génie* ar galleg kempred, frouezh ur sell naturelour, met e ster an dialusk a ra d'un den dont da hinienn unveziat, da zeroù digent ha tralen. Evit Br. *daimon* a glot, a-douez sterioù an *daivmwn* henc'hresian, gant kemeradur leterc'hadek PLATON, a aroueze drezañ an arc'houere pintet war skoaz an den, diwel dezhañ, hewel hepken d'ar re all⁶.

Kement-se a adlavar an evit arbouezañ an troc'h krenn a zo etre an daou zoare a anavezomp d'ober war-dro ar yezh : pe vezañ war dalbenn brezel ur bobl vrezhonek hag ur gumuniezh vroadel n'eus ket anezho, pe mont dre nerzh d'ur yezh faezhet hag he rediañ da sevel a live gant mab den en e voned d'ar rezid. Un digarez eo din ivez an deroù notenn damkanel-mañ, en ur mare ma sav tennderioù etre aozerion 'zo hag an embannerezh, evit distreiñ war durc'hadurioù *Preder*. Krediñ a ran adkemer pezh a skriven hogos pevar bloaz 'zo a-zivout "saviad an embanner" :

² Sl. La-08 193-196, 195 pergen.

³ Sl. *Emsav* 100 127.

⁴ Sl. La-15 141 hh, 144 pergen.

⁵ Sl. La-15 145-146.

⁶ Sl. La-15 109 hh., 110 pergen.

“Roll ur pont en deus. N'eo ket ur pont a-zremm etre un oberenn graet hag ur c'hevredig graet, met ur pont a-zerc'h etre un oberenn war zont hag ur c'hevredig bezus, etre daou zazont, keweroc'h : etre daou *zarzont*⁷, ken anveziat an eil hag egile. Mar greomp *daimon* eus ar c'hoant teñval ha galloudek a lusk an aozer diles, greomp *daimon* ivez eus ar skiant diouganek a laka an embanner da spurmantiñ dazont un oberenn a-vec'h boulc'het hag ur c'hevredig n'eus ket anezhañ c'hoazh⁸.”

Eomp war an dachenn da vat ha rageeun d'ur chanter eus ar mare. Da labour war an Hinouriezh hon degas da savlec'hiañ da embregadenn, ha pep embregadenn heñvel — ar geriadurioù kalvezel —, e-keñver amkanioù *Preder*. War ur poent e fell din tennañ da evezh. Abaoe 1958 ma teraouas ez a kerzh hon embann a-dastorn, o tremen eus ar skiantoù d'al lennegezh, eus ar brederouriezh d'ar bandennoù treset. En ur c'heñver avat hon eus dalc'het divrall ar stur : dre sellout pep oberenn evel ur bonveziad, dre zarvennout ma ve kreizet dremmwel an aozerion war eskor an digent. Ar geriadurioù kalvezel niverus hag uhellive deuet e gouloù gant *Preder* zo un test splann eus hevelep moned en tu-hont. Un arvar zo koulskoude gant ar geriadurioù : kinnig ar yezh e pezhioù distag hep reiñ mod sevel ar frazennoù. Da barraat ouzh an diemsav, omp boas da bourchas e brezhoneg despizadur an termennoù ha patromoù an arver anezho. Met aze ez eus da deurel pled ivez, rak ar riskl eo degemer ent gouzañvat luniadoù laosk ur brezhoneg kent, pa n'eo ket luniadur ar frazennoù gallek bezant bepred en drekleur. Diorren ar yezh zo, hep mar, astenn he geriadur, zo ivez, ha dreist-holl, dispakañ reizhiad araezioù an devezout.

War an divoud e venegin ar skoilh a gaver dizehan gant an araogennoù e-barzh an testennoù skiantel. An devezout arnevez en deus lakaet da ziflukañ e galleg, e-kichen ur staliad skort a araogennoù eeun, un niver mat a araogennoù kevneuziat⁹ (*locutions prépositionnelles*) a zo o c'hefridi merkañ keñverioù liesseurt, poellel pergen — ha n'eo ket peogwir e vezont arveret a-dreuz alies hor be ni da fardañ troiennoù ken treuz all a-dal dezho. Paotoc'h eo staliad an araogennoù eeun e brezhoneg eget e galleg ; en tu all d'o arverioù elfennel hon eus a dra sur da biaouañ an arverioù idiomatek anezho ; met en tu all c'hoazh, e tleomp anaout an hentoù digoret gant skrivagnerion ar yezh kempred etrezek

⁷ Sl. La-14 363.

⁸ Sl. La-15 170.

⁹ Sl. La-11 156.

araogennoù kevneuziat nevez. Tennomp div skouer a vommoù gallek eus geriadur an Hinouriezh a loc'hez diwarnañ : 1) “*maladies attribuables aux effets du climat*” ; treiñ : “*kleñvedoù a-zalc'h ouzh gweredoù an hin*” hervez boazioù ur brezhoneg laosk, a zianavez an ere a arbennelezh — kuit a ijinañ un araogenn nevez en degouezh, e spirfe amañ digeriñ VALL. ha lenn er mellad **maladie** : *bezañ klañv diwar* evit degouezhout gant an droidigezh : “*kleñvedoù diwar weredoù an hin*” ; 2) “*Partie de la climatologie médicale qui étudie l'environnement climatique en rapport avec le traitement des maladies*” ; treiñ : “*Skourr an hinadouriezh vezegel o studiañ an amva hinel a-zalc'h ouzh prederiadur ar c'hleñvedoù*” a ve chom peg ouzh luniad ar frazenn c'hallek, ha hi gwall laosk pa na zeouez ket an ere a araezelezh ; dikoc'h, ha skañvoc'h, e ve treiñ : “*Skourr an hinadouriezh vezegel o studiañ perzhioù yac'hadel an hinadoù.*” Er skouer-mañ diwezhañ, ez a anat ned eo an araogenn gevneuziat gallek *en rapport avec* nemet ur benveg kevreañ hep ster resis ha gwell eo tremen hebiou dezhi en droidigezh.

(YVT ha GE – 02-04 03 06)

[YVT – 02 03 06] Mar soul gant Doue, a-benn un toullad bloavezhioù, e troy e 'm fenn, moarvat, plediñ gant dezevourien Sina : KONG Zi, LAO Zi ha ZHUANG Zhou, ha gant re Hellaz, mard on her a-walc'h. Ha kavout a ra deoc'h e c'hellor arverañ Br. *anwal*¹⁰ e sigur preder KONG Zi ivez, da lavarout eo en diavaez eus prederioù Hellaz ?

[GE – 04 03 06] Evit a sell degemer e brezhoneg hanc'herieg dezevourion Sina (pe Henc'hres, pe Alamagn, pe Frañs), e kav din eo poent damkanañ an embregadenn : graet ez eus bet labourioù treiñ a-walc'h evit ma c'hallfemp digej ur stern hollek dezhi.

Notomp da gentañ un devoud hollek : kement hini a skriv brezhoneg hiziv o deus desket dezevout dre ar galleg¹¹ ; nebeut anezho avat a ro pouez d'an devoud-se : “Greomp gant ar brezhoneg, ar peurrest a zeuy dimp war ar marc'had”, setu o aviel. Kenderc'hel a reont da zezevout hervez rummennoù ha luniadoù al lavar o deus piaouekaet dre ar skol, ar stlenn hag ar gedvuhez.

¹⁰ Sl. La-17 263.

¹¹ Gortozet eo c'hoazh an nemedenn gentañ, ar skoliad eus *Diwan* pe all en devo desket dezevout dre ar brezhoneg.

An droug avat n'emañ ket gant ar gallekaat, met gant ezvezañs un devezout orinel. Pa lennan testennoù brezhonek kempred e c'hoarvez din soñjal e ve gwell d'ar skrivagnerion mont e galleg war eeun, ken anat eo o deus o frazennoù tapet un treuzwisk brezhonek e difourk riboul an devezout gallek.

Koulskoude n'eus kemm bras ebet etre saviad an aozerion vrezhonek hiziv ha hini an aozerion a skriv e yezh o c'havell : an holl a rank evit bezañ aozerion diles diorren al lavar digent hag an devezout piaouel a vo re o oberoù. Diforc'h nemetañ : emañ an dafar en amen ar re a loc'h diwar o idiom kentañ, tra ma rank ar re o deus kemmet idiom mont o unan da gerc'hat o dafar. Ken bras all avat an trevell evit an holl. Ar skrivagner gallek galleger a-vihanik a rank dizehan emzizober eus e idiom kentañ evel eus ur samm estren¹² war-benn genel e oberenn ha ganti e c'halleg dezhañ. Namm ar skrivagnerion vrezhonek eo ne drec'hont ket, ne glaskont ket trec'hiñ war gerc'hellerezh o idiomoù kentañ, anezho gwiskad tanav treuzwelus ar brezhoneg ha, da framm dezhañ, ar galleg fontet en o endon abaoe o bugeliezh — ken ma stader an diac'hinad-mañ e luniad o bred : c'hoari a ra o brezhoneg roll ur gwarez evit o galleg.

An holl ac'hanomp a soñj e galleg tamm pe damm ; dav eo d'an aozer, da gentañ e anzav, d'an eil bezañ aketus da skarzhañ diouzh e breder hag e bluenn kement nad eo ket orinel, piaouel d'e c'henezh dezhañ ; e c'henezh dezhañ zo an un tra gant e amkan aozer, n'eo ket n'ouzon pe idañtelezh¹³ pe vrezhoneg purju¹⁴ ! Bezomp sur e tizh an aozer ur brezhoneg diles pa dizh lavar digent e c'henezh. Kement-mañ n'eo ket prezeg hiniennelour. Er c'hontrol, keodedour gwirion eo an den a zo deuet a-benn da reiñ korf d'e c'henezh.

Lavar ar Brederouriezh zo lavar an emziviz etre ar brederourion. Ar preder zo evit ar genezh un hent etre re all da zont er bed. Ar gelennerion, nemet ha prederourion e vent o unan, zo heñvel ouzh gwazourion vaerdi mat

¹² Sl. La-08 195 ; La-17 244, 249.

¹³ Mousdave a ran amañ d'un darvoudig c'hoarvezet dec'h gant Gizella, va fried. Goulennet oa bet diganti kemer ur roll bihan en ur film troet gant *France 3* a-zivout studierion Skol veur Brest. D'un dremmourez a lavare : “*Ar yezh eo an idañtelezh*”, he doa da respont : “*Ya, met an idañtelezh a servij ivez da vezañ digor d'ar re all.*” Refleksionoù profitapl oa kement-se, hep douetañs ebet !

¹⁴ Sl. *Emsav* 124 49 hh.

hepken da varilhañ ar ganedigezhioù pe ouzh heñcherion viridi o sachañ d'o heul tropelloù gweladennerion. E se, daou zoare zo da lakaat tremen an testennoù prederouriezh eus ur yezh d'unan all, pe gant spered ar gwazour maerdi, an heñcher mirdi, dre sevel marilhoù ha katalogoù, pe dre un emzviz a c'henezh da c'henezh. Un dra eo keñveriañ meizad ar rezid hervez sant Aousten ha hervez TANABE diwar-bouez dezrannoù soliet war vostad an testennoù (pell diouzhin diwelout priziusted hevelep gwastaderezh) ; un dra all eo mont d'ar rezid dre hon c'horf louer, dre hon c'hreud, anlouerañ ar rezid : ar c'helenner a lavaro kement a c'haller lavarout, a ray an dro d'an divoud, en ur arverañ gerioù despizet mat, kensakret, klasel ; ar prederour ne gavo nepred fin d'e hent, ne baouezo ket a zensaat, en ur leuskel war e lerc'h ar gerioù en deus bet tro da grouiñ, evel gwechall ar marc'heger pa erlec'hie kezeg fresk ouzh ar re forbuet.

Ar saviad-se a ranker anaout pa venner "treiñ" ur brederouriezh eus he yezh orin d'ur yezh all. Un dra eo menel en hon sav war vord an hent ha, lakaomp, filmañ ar varc'hekadenn, un dra all eo bezañ war gein hon c'hezeg dimp ha galoupat kevret hag ar varc'hegerion.

Goulenn a rez hag ar ger-mañ ger brezhonek a c'hell klotañ gant ar preder-mañ preder a voe hini KONG Zi. Ganit ar respont : ha froumal a ra ar ger brezhonek e 'z puhez, e 'z kreud en hevelep doare ma froume an termen sinaek e buhez, e kreud KONG Zi ? Evel just, n'eo ket difennet ouzhit lakaat e penn kont kevatalioù gallek hag all an termennoù brezhonek ha sinaek, met ar yezhoù all hag ar brezhoneg e unan a ranko steuziañ a-benn ar fin evit ma c'hallfes anlevout en endon ac'hanout ar c'henson etre da breder ha hini da vreur sinaat. Ha bez asur, ar c'henson, mar bez kavet, ne vo ket anezhañ un devoud dangorel, hiniennek : anadiñ a ray evel un dra hollveziadel ; an termen disoc'het a vo e blas er yezh evel pa vije bet enni a-viskoazh.

Kement-se a zizolois hogos pergont vloaz 'zo. Klasket 'm boa ur c'hevatal da Gl. *conduite*, Sz. *behaviour*, Al. *Verhalten* ha disoc'het oan gant Br. *ersav*. A-vec'h embannet an nevezc'her, setu m'en klevis gant ur vrezhonegerez yaouank a oa o tabutal gant ur c'heneil, en ur frazenn evel : "*Ha penaos e 'm dije dleet ersaviñ a hent all ?*" Souezhet bras e voe ar plac'h pa lavaris dezhi edo o paouez arverañ ur ger na oa ket anezhañ tri miz a-raok.